

УДК 821.161.3:82-3

В.У. Русак, заг. каф., канд. філал. навук (БДГУ, г. Мінск)

СТРУКТУРНА-КАМПАЗІЦЫЙНЫ АСПЕКТ РЫТМІЗАЦЫІ ПАЭМЫ Ё ПРОЗЕ «ОДЗІУМ» ЯНКІ СІПАКОВА

За амаль стагадовую гісторыю вывучэння рытму прозы было даказана, што рытмічная сістэма прозы не такая відавочная і «падкрэсленая», як рытмічная сістэма верша, але яна не менш, а магчыма, і больш складаная, паколькі ўтвараецца паўторамі не толькі разнастайных моўных адзінак, але і адзінак мастацкага свету («рыфмай» сітуацый, з'яўленнем/знікненнем персанажаў, пераклічкай дэталей і г. д.). Рытмічная структура празаічнага тэксту рэалізуецца на ўсіх узроўнях: фанетычным, лексічным, марфалагічным, сінтаксічным, структурным, кампазіцыйным. Мы разгледзім спосабы стварэння рытмічнага малюнка на структурна-кампазіцыйным узроўні, звярнуўшыся да канкрэтнага мастацкага матэрыялу – паэмы ё прозе «Одзіум» вядомага беларускага пісьменніка Янкі Сіпакова.

На **структурным** узроўні рытм празаічнага твора выражаецца ё правільнасці і рэгулярнасці дзялення на структурныя часткі (абзацы, главы, раздзелы і г. д.). У дачыненні да рытму, які праяўляецца на структурным узроўні, прапануецца карыстацца тэрмінам *візуальны рытм*, паколькі маецца на ўвазе, што тэмп руху па тэксце ад пачатку і да канца задаецца найперш структурамі, якія ўспрымаюцца зрокава.

Візуальны рытм «Одзіума» задаецца спецыяльнымі візуальна-тыпаграфічнымі сродкамі: 1) празаічны тэкст афармляецца па законах вершаванага (падаецца адной калонкай, выраўненай па цэнтры старонкі, што стварае ё чытача ілюзію знаёмства з паэтычным творам); 2) выкарыстоўваецца т. зв. *версейная графіка* (абзацы пераважна складаюцца з аднаго сказа, які ё сярэднім уключае ад аднаго да чатырох радкоў; такім чынам, на адной поўнай старонцы вылучаецца ад 14 да 24 абзацаў, што робіць рытм даволі дынамічным і роўным на працягу ўсяго твора).

Аснова рытму на **кампазіцыйным** узроўні – перыядычнасць у з'яўленні пэўных вобразаў і матываў, тыпаў сюжэтных пабудов, паўтор структур, якія не зводзяцца да сюжэтна-фабульных момантаў апавядання.

Кампазіцыйны рытм «Одзіума» напрамую залежыць ад такіх асаблівасцей гэтай паэмы, як фрагментарнасць, бессюжэтнасць, асацыятыўнасць. Аснова кампазіцыйнага рытму названага твора ё тым, што паведамленне заснавана не на сюжэтных прычынных-выніковых сувязях, а на паўторы ключавых вобразаў, сувязях

асацыяцый, лейтматываў. У паэме няма класічнай сюжэтнай лініі з апісаннем падзей у храналагічнай паслядоўнасці; у цэнтры паведамлення знаходзіцца не канкрэтны персанаж ці лірычны герой, а эмацыянальная дамінанта, духоўныя перажыванні аўтара; апісанні разнастайных падзей і асоб чаргуюцца з філасофскімі развагамі пісьменніка, дэманструючы мантажна-фрагментарны прынцып падачы матэрыялу. Кампазіцыйны рытм праяўленай паэмы «Одзіум» адрозніваецца складанай арнаментальнасцю: эпізоды і фрагменты адсылаюць адзін да аднаго, сцэны пераклікаюцца паміж сабой.

Першая кампазіцыйная адметнасць паэмы ў тым, што яе рытмічны малюнак фарміруецца праз уключэнне ў кантэкст радкоў малітвы «Ойча наш». Тэкст паэмы пачынаецца першым радком узгаданай малітвы. Наступныя радкі ўключаюцца ў кантэкст праз прыкладна аднолькавыя адрэзкі тэксту, т. ч. малітва пастаянна перарываецца аўтарскім аповедам. Заканчваецца паэма таксама радкамі малітвы, што стварае своеасаблівую замкнёную кампазіцыю, і можна лічыць, што хрысціянская малітва «Ойча наш» з'яўляецца кампазіцыйным каркасам паэмы.

Па-другое, рытм паэме надае неаднаразовы (а іменна, трайны!) зварот да ключавых вобразаў. Цэнтральным, сюжэтаўтваральным выступае вобраз-персанаж бабкі Параскі, што не можа зразумець, чаму яе такое чысценькае цялятка называюць брудным. Вобраз Параскі ў тэксце сустракаецца ў самым пачатку, у сярэдзіне і ў канцы. Такім паўторам аўтар закальцоўвае сваё паведамленне, надаючы паэме і сэнсавую, і кампазіцыйную завершанасць.

Па-трэцяе, у тэксце паэмы тройчы (у пачатку, сярэдзіне і ў канцы) узгадваюцца вобразы двух братаў і сястры з нетутэйшымі імёнамі – *Катаклізм*, *Апакаліпсіс*, *Катастрофа*. Таксама тройчы паўтараецца рэфрэн: *Чорная быль – Чарнобыль. Чорны баль – Чарнобаль. Чорная бель – Чарнобель. Чорны боль – Чарноболь*. Такімі паўторамі, безумоўна, аўтар падкрэслівае агульную настраёвую гаму твора, а таксама надае паведамленню рытм праз неаднаразовы зварот да ключавых вобразаў.

Такім чынам, адзінства рытмічнага малюнка надае цэласнасць паэме, характэрнымі асаблівасцямі якой выступаюць фрагментарнасць, бессюжэтнасць, асацыятыўнасць. Структурна- і кампазіцыйна-рытмічныя адметнасці «Одзіума» адыгрываюць таксама важную ролю ў афармленні ідэйнага замыслу твора, паколькі рытмічная арганізацыя становіцца сродкам эмацыянальна-экспрэсіўнага адлюстравання падзей і выяўлення глыбокіх перажыванняў аўтара.